

Милица КОСТИЋ*

РАЗВОЈ МАЛИХ ЗЕМАЉА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

ОПШТИ ПРИЛАЗ

У савременим условима настају различите и убрзане промјене на свим подручјима људске активности. Оне су посљедица најновијих сазнања и достигнућа, која дају обиљежја савременој цивилизацији на глобалном плану. Највећи број тих промјена има значајне позитивне посљедице. Има и оних које се исказују преко непожељних или негативних понашања и негативних резултата. То је неминовност која се одражава на: појединце, становништво, народе, регионе, државе. У сваком случају дешавања се различито испољавају на поједине чиниоце и носиоце развоја на појединим дјеловима свијета.

Заједнички именован процес и промјена које се одвијају у савременом свијету, а односе се на све, представља глобализација, чији се учинци испољавају кроз све већу повезаност и зависност привреда, култура, региона, држава и цивилизација. За напредак друштва, држава и читавог човјечанства посебан значај има економска глобализација. Она се испољава у повећању спољног промета капитала, роба, услуга, знања, наунотехнолошких достигнућа, саобраћаја, информационо-комуникационих технологија, информација и др. Мада глобализација почива на тржишту и конкуренцији у свим кретањима, ништа се не дешава спонтано, већ предвиђено од оних који имају моћ – најразвијених и развијених земаља свијета и финансијских центара; видљивих и невидљивих

---

* Академик Милица Костић, Црногорска академија наука и умјетности

субјеката. Невидљиви – „главни субјект глобализације је капитал као свјетски процес”.

Наведене промјене не одражавају се једнако и равномјерно на све земље и регионе у њима, као и регионе у свјетским оквирима. Посљедице датих промјена не само да се различито одражавају, већ се на веома специфичан начин испољавају у земљама које се у теоријским радовима и аналитичким, емпиријским анализама и документима свјетских институција третирају као: мале, средње, велике и највеће, или: мале развијене и мале неразвијене; неразвијене; недовољно развијене; средње развијене и средње недовољно развијене, развијене и најразвијеније земље.

Дефинисање критеријума и показатеља на основу којих се врши класификација земаља и одређивање којој од наведених група држава припада стално је актуелно, а наглашено је у времену савремених глобализацијских процеса и међународних односа. И поред више тумачења еминентних научника, проблем се и даље испољава јер није једноставно прецизирати уопштenu дефиницију што су мале и средње земље у међународном поретку. И даље „не постоји општеприхваћена и задовољавајућа дефиниција”.¹ На то указују неки еминентни научници, универзитетски професори, академици и економисти нобеловци, чија су гледишта објављена у широј литератури из области: привредног развоја, геополитике, међународне економије, међународних односа... за разне периоде, а нарочито у радовима који су објављени посљедње двије деценије.

Интересантно је указати на нека новија тумачења диференцијације земаља са становишта међународних односа, зато што је подјела са овог аспекта све актуелнија; у неким приликама више него подјела са становишта привредног развоја или привредног система.

„Подјела земаља по њиховој снази произилази из дефиниције онога што се може подразумевати под снагом или моћи (*power, puissance*) неке сржаве. Ово опет произилази из разумијевања суштине међународног поретка, односно, у крајњем виду од начина на који се успостављају и функционишу односи међу државама.”²

¹ Детаљније види: Jeanne Hey (ed.) (2007), *Small States in World Politics – Explaining Foreign Policy Behaviour*, Lienne Rienner Publisher, стр. 229.

² Душко Лопандић (2010), *Мале и средње земље у међународним односима и у Европској унији*, МП, I, Београд.

Независно од изложеног теоријског гледишта, евидентно је да се са глобализацијом и постепеном промјеном међународног система, „односно са повећањем улоге тзв. „меке моћи”, питање разлика између малих, средњих и већих земаља поставља на посебан начин. У више случајева доказано је да величина државе као и њена моћ не треба да су идентични или еквивалентне, тј. да мала територија са релативно малом па и већом популацијом не мора аутоматски да значи њену „немоћ” у одређеној ситуацији и утицајима на доношење одређених одлука ширих размјера. Интересантни су примјери малих развијених земаља које су чланице војних, економских, финансијских или других савеза, које данас располажу инструментима које користе. Оне могу по утицају на доношење неких важних одлука да превазиђу велике земље. То раде да би заштитиле или наметнуле своје интересе. Такви су примјери: односи Грчке према значајно већој Турској; однос прибалтичких земаља (Естоније, Литваније и Летоније) у односу на Руску Федерацију; економски рат Исланда и Велике Британије и др.

Очигледно, чињенично стање од случаја до случаја потврђује да утицај неких малих развијених земаља у процесу глобализације има позитивне тенденције са становишта интереса своје државе. То се може приказати на више примјера праксе неких територијално малих европских држава.

Познато је да „величина, положај и остало увијек садржи користи и трошкове за дату земљу. Ово се не може унапријед израчунати. Велики обим не значи увијек и велике шансе. Све зависи од конкретног простора и демографије, како то показују примјери Русије, Кине и Индије. С друге стране, мала површина може да представља и предност за државу, као код Швајцарске и Сингапура.”³

Данашња ситуација у планетарним оквирима у процесу глобализације и изграђивања међународног система који, уз међународно признате суверене државе обухвата и „нове учеснике” као што су: регионалне организације разних профила (организације које се баве климатским промјенама, новим енергетским изворима и др.) – даје шансу малим и средњим земљама да се удружују и формирају многе везе и као савезници се боље позиционирају у односу

³ Christopher Hill (2003), *The Changing Politics of Foreign Policy*, Palgrave Mac Milan, New York, стр. 169.

на веће, велике, развијене и најразвијеније земље свијета. Како су то реализовале неке мале земље илуструје неколико примјера које наводи М. Порто: Од 30 највећих компанија у свијету четири припадају малим земљама: Нокиа (Финска), Нестле (Швајцарска), АББ (Швајцарска и Шведска) и Royal Dutch/Shell (Холандија/ВД). Поред тога, двије су њемачке фирме (Diamler Benz, BMW), једна британска (БП), једна јапанска (Sony). Све остале свјетске компаније (22) су америчке.⁴

Наведени примјери односе се на мале развијене и друге развијене земље.

Ситуација је битно другачија када је ријеч о малим неразвијеним, неразвијеним и неким недовољно развијеним земљама. У овим земљама изражене су специфичности које, поред атрибута неразвијени, имају веома значајно заједничко обиљежје које се односи на њихове развојне могућности и шансе, као и велике препреке на путу ка превазилажењу „прага неразвијености”. То даље значи и њихову зависност од других – развијених и најразвијенијих земаља, као и међународних финансијских институција.

Таква зависност наведених земаља представља неминовност јер немају другог избора, зато што им је за развој неопходан капитал којег неразвијене земље немају. С друге стране, понашање развијених је мотивисано сопственим интересима који су: незауштаваљива трка за профитом који треба да се, на разне начине, извуче из малих неразвијених, неразвијених и недовољно развијених земаља. У констелацији таквих односа наведене земље постају зависне: економски, научно-технолошки, политички...

Зависност им, уз релативно низак степен развијености, онемогућава боље коришћење сопствених ресурса и динамични привредни раст и развој.

ПРОМЈЕНЕ, ЕВОЛУЦИЈА ПОГЛЕДА И РАЗВОЈ МАЛИХ ЗЕМАЉА

Проблематика развоја малих земаља са теоријског аспекта и преиспитивање њихове улоге и значаја у геополитичком, развојном и другом контексту у било ком региону свијета и планетарним оквирима у другој декади XXI стољећа сваким даном је актуелнија. То је нормално када се имају у виду процеси у међународ-

⁴ *Financial Times*, 11. 02. 2002. (Према: Д. Лопандић, стр. 89)

ним односима, напредовања и резултати у домену науке и технологије и њихова примјена, као и различита дешавања која нијесу била позната ранијим цивилизацијама.

Нове околности и нова научна и друга сазнања отварају пут за преиспитивање ранијих теоријских погледа, што је морало довести до много нових погледа и резултата. У привреди, ванпривреди, друштву и држави почели су да се сагледавају у њиховом глобалном и синергијском дејству; у узајамном дјеловању и међузависности свих дјојних и различитих економских и ванекономских компоненти.

Посебно мјесто добија утицај спољних фактора, првенствено *глобализације*, на укупне активности, развојне токове и утврђивање развојне стратегије земаља, без обзира на то да ли су у питању територијално и демографски мале, веће или највеће земље; недовољно развијене, средње развијене, развијене, високо развијене и индустријски најразвијеније. За мале земље, без обзира на атрибуте са најзначајнијих аспеката, наведени процеси имају посебне, специфичне карактеристике, различита обиљежја на различитим територијалним просторима.

У овом времену и датим околностима у свим земљама, па и у малим, све више се афирмишу квантитативни односи у привреди – „бази” и „друштвеној надградњи”. Они се прецизније мјере и исказују: у теоријским радовима и научноистраживачким пројектима, наставним програмима и дисциплинама на високошколским установама, практичним елаборацијама за кориснике на свим нивоима организације привреде, друштва и државе.

Истовремено, политика је постала предмет научне анализе, социологија је знатно проширила научно поље свога интереса, јавиле су се и нове научне дисциплине у свим научним областима, посебно у техничко-технолошким, медицинским и друштвеним наукама. У највећем броју малих земаља које су под патронатом великих развијених и најразвијенијих земаља или су од њих зависне у погледу финансијске подршке и економског развоја, сазрела је, а у некима све више сазријева свијест о значају знања, тржишној привреди, развоју економије засноване на знању, значају подизања продуктивности рада путем тражења најповољније, најбоље организације предузећа, установа и друштва као цјелине. У таквој организацији требало би да се као резултат добије ништа друго не-

го прости збир продуктивности рада свих постојећих производних и друштвено корисних јединица. То би, у суштини, требало да буде синергијски ефекат који ће се испољити у видним резултатима који су мјерљиви. Због тога се морало доћи и до истраживања и анализирања најоптималније заштите природе и коришћења природних ресурса, а посебно простора националне територије и територијалне подјеле рада између разних региона у свакој земљи.

Утицај кретања која се свакодневно дешавају у свим областима привреде, ванпривреде, посебно образовања и науке, савременим тенденцијама друштва која се манифестују на глобалном плану – одражава се на мале земље, нарочито мале развијене земље. Огроман је, директан и мјерљив када се везује за неке области и подручја људске активност у малим економски развијеним системима. Утицај је евидентан и на друге земље, па и мале које су на ниском и средњем нивоу економског развоја.

Неминовност је да се на ширем плану остварују сталне промјене под утицајем нових знања, нарочито технолошких, и проналазака, чији су резултати од суштинског значаја за све земље и цивилизације.

С обзиром на различитост у напредовању знања и сврху њиховог коришћења све више се диференцирају поједини облици глобализације која представља мегатренд XXI стољећа.

Познате су различите диференцијације глобализације као свјетског феномена. Разликује се најмање пет димензија глобализације:

– „Економска глобализација, која је за многе синоним за глобализацију, уопште; у најмању руку подразумијева економске односе који обухватају читави свијет.

– Политичка глобализација означава институционализацију међународних политичких структура.

– Културна глобализација се односи на усвајање западних индивидуалних вриједности од стране све већег дијела свјетске популације и на глобално усвајање западних институционалних пракси.

– Комуникацијска глобализација означава могућност преношења података и информација са једног краја свијета на други, без обзира на став који државе имају према томе.

– Еколошка глобализација укључује глобалне пријетње нашем крхтом еко систему”.⁵

Када се третира било која димензија глобализације треба имати у виду да је ријеч о процесима глобалног, „свјетског друштва” у коме су изражене неједнакости и видни контрасти. Глобализација, у суштини, као увод у „нови свјетски поредак” у садашњем времену, а и у будућем, има и имаће основно обиљежје: неједнакост положаја земаља у свијету, којих има 207, а од којих је 30 развијених, богатих држава. Неједнакости се изражавају од географског положаја, величине земље, броја становника, економије, технологије, политике, културе... до степена привредног, социјалног, цивилизацијског и укупног развоја. Развијени и велики и даље задржавају позицију да „владају неразвијеним и малима и диктирају све услове њихова развоја” (Н. Чомски, Е. Волестајн...).

Моћ сваке врсте коју посједују велике и развијене земље диктира услове развоја осталих, посебно малих земаља, које су подређене, у стању су зависности и очекиване послушности према великим земљама – која се од њих захтијева.

На наведено, посебно у новијој подјели свијета након формирања више малих држава на неким просторима, те формирања тзв. економске географије у процесу глобализације XXI вијека, указују познати теоретичари западних земаља и неки из водећих бивших социјалистичких земаља, а у новије вријеме и научници из екс-југословенских република, сада самосталних држава. Они су на више примјера из научноистраживачких налаза поткријепили наведене тврдње и теоријске погледе са еуфемистичког аспекта о диференцијацији земаља у процесу глобализације на зоне: „предмодерне, модерне и постмодерне” (Р. Купер, В. Милић). Ова подјела одговара груписању земаља као: слабо развијене и мале земље (прва зона), развијене и високоразвијене (друга и трећа зона).

Неки аутори врше груписање земаља на: „центар и земље центра, полупериферија и периферија” (Е. Волестајн, В. Милић). Ријеч

---

⁵ Chare-Dunn, C. K. (2000) *Globalization: A world – Systems Perspective*. U: Ciprut, J. V. (ur) *Of Fears and Foes: Security and Insecurity in an Evolving Global Political Economy*, London: Praegee. Антон Гризолд & Оливера Ињац (2010), *Безбједносна парадијма у глобализованом свијету*; ЦАНУ, Гласник Одјељења друштвених наука, бр. 20, стр. 187.

је о подјели на групе према нивоу укупне развијености и моћи, посебно импликације глобализације науке, иновација и образовања.

Постоји и класификација земаља на: неразвијене, недовољно – средње развијене, развијене и најразвијеније земља (Р. Увалић). За ову подјелу постоји највише сагласности у научној литератури из привредног развоја.

Кроз подјеле и груписање су обухваћене земље како слиједи:

– Центар свјетског поретка чини скупина индустријски најразвијенијих и привредно најмоћнијих земаља свијета – Г 8: Сједињене Америчке Државе, Канада, четири европске земље (Њемачка, Француска, Велика Британија, Италија), Јапан, Русија (због велике политичке важности). Ове земље чине 66,5% свјетске привреде и остварују високи друштвени производ по становнику (БДП/с).

– Као полупериферија третирају се земље у развоју: екссоцијалистичке земље, Кина, земље четири „азијска тигра” – Бразил, Аргентина, Мексико и сличне земље.

– Земље које се третирају као земље периферије су афричке, азијске и јужноамеричке мале сиромашне (Гренада, Република Малдиви, Доминика-Комонвелт, Св. Винсент и Гренадини, Света Луција, Белезе... са бруто друштвеним производом пер capita (БДП/пц) од 2900 до 3900 долара и најсиромашније земље (Република Кирибати, Федерална Исламска Република Комори, Република Маршалска Острва, Савезне Државе Микронезије, Демократска Република Сао Томе и Принсипе, Тувалу – девет коралских острва... које остварују најмањи бруто друштвени производ *per capita* (од 700 до 2000 долара). Њима се могу придружити и више малих других недовољно развијених земаља.

Обиљежје неразвијености имале су садашње мале европске, балканске земље у периоду екс социјалистичкох система (раније привредно недовољно развијене републике екс Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (Босна и Херцеговина, Црна Гора, Македонија, те Аутономна Покрајина Косово као дио Србије) и држава екс-Југославија у цјелини у периоду обнове и индустријализације, а касније средње развијена земља); затим Албанија...

Македонија (сада Бивша Југословенска Република Македонија), ентитети новоформиране државе Босне и Херцеговине, као и Албанија, имају обиљежје неразвијености и у садашњем времену.

Карактеристика већине наведених земаља је да је раст националног бруто друштвеног производа оствариван по просјечној годишњој стопи раста БДП од 2,2% до 3,3% – 4,0% и са високом стопом незапослености.

Евройске мале и најмање (минималне/микро) државе имају другачија развојна обиљежја од претходно наведених афричких, азијских и јужноамеричких земаља, као и бивших социјалистичких република претходне Југославије, које су сада самосталне државе.

Три мале земље, чланице Европске уније – Кипар, Луксембург, Малта, привредно су развијене.

Република Кипар, гдје на територији од 9.250 км² живи 775.927 становника, има 5.600 долара националног бруто друштвеног производа по становнику (БДП *per capita*), стопу раста БДП 2,6%, а незапослености 2,0%.

Република Малта: на територији од 316 км² са 396.851 становника има БДП по становнику 17.700 долара, са ниском стопом раста БДП (0,8%) и стопом незапослености 5%. Британска војна база на овом простору била је „потпорни стуб” развоја бродоградње, а и туризма на бази којих се највећим дијелом остварује велики БДП *per capita*.

Велико Војводство Луксембург је особена европска мала земља. Захвата територију од 3000 км², има 520 хиљада становника, БДП *per capita* чак 55.000 долара, стопу раста 1,6% и незапослености 3%. Године 2007. Луксембург је имао највиши БДП р. с. на свијету (69.420 долара), а Бурундија најнижи (само 90 долара).

Поред наведених малих развијених европских држава посебно треба истаћи развој Кнежевине Лихтенштајн која има посебне развојне карактеристике. У овој малој микродржави на површини од свега 160 км² живи 33.436 становника; национални друштвени бруто производ *per capita* износи 25.000 долара, стопа раста БДП 11%, а стопа незапослености 2%. Због ниских пореских стопа, стране компаније у овој држави радо отварају представништва, што је допринијело да се Лихтенштајн убраја у најбогатије државе на свијету.

И друге површински мале европске земље – минималне/микро државе: Андора, Монако и Сан Марино имају, посебно на финан-

сијском сектору, важну и специфичну улогу због чега се, према неким показатељима, убрајају у високо развијене земље.⁶

Наведени најзначајнији показатељи развијености неких земаља сублимирају бројне промјене које су се дешавале у постранзицијском периоду и дешавају се у садашњем времену; утицају процеса глобализације на свим континентима.

У новонасталим околностима постранзицијског времена за многе регионе и земље у њима у процесу глобализације настале су крупне промјене у готово свим областима људске активности, друштва и држава. Оне су оставиле посебан печат на развој малих земаља; различитог дјеловања на сваку малу земљу.

Утицај глобализацијског процеса на њих је имао и има двоструко дејство, с једне стране позитивно, а са друге негативно. Ни једно ни друго не могу да се посматрају одвојено и једнострано, већ у упоредном дјеловању.

1) *Позитивни утицај* глобализације на мале земље, посебно мале неразвијене, неразвијене и недовољно развијене земље испољава се кроз њен ”добри – јунусовски лик”. Суштински добра страна је та да нема привредног, научно-технолошког и укупног развоја малих и недовољно развијених земаља свијета без кључне улоге развијених и високоразвијених земаља, земаља „друштва центра”.

У овим земљама је моћ и концентрација различитих врста богатства и укупног богатства: економског, финансијског, техничко-технолошког, информационо-комуникационих технологија, обра-

---

⁶ Груписање земаља са приказом основних показатеља вршено је по методологији и показатељима који прате свјетске статистике: величина територије – површина, број становника, висина домаћег друштвеног бруто производа по становнику, стопа привредног раста и стопа незапослености. (Подаци о националном друштвеном бруто производу р. с. за поједине земље односе се на 2004. годину.) БДП р. с. је у сталном порасту. Види: Asee Books & Economist, Свет у бројкама, Нови Сад, 2007.

Поред наведеног, постоји и исказивање развијености земаља помоћу индекса људског развоја, скраћено HDI (The UN Human Development Index).

Према: Политика & Народна књига (2006), *Лексикон држава свећа*, Београд, стр: 79, 95, 96, 104;

The World Bank (2002, 2005), *World Development Indicators*; Washington; United Nations (1995, 2005), *Statistical Year Book*, разне године; New York; MMF, *World Economic Database*, 2006, 2008. Eurostat, Newsrelease, *Euroindicators*, Nr. 81/2012, 1st June 2012 и др.

зовног, научног, здравственог, културног, спортског и сваког другог потенцијала. Од тога каква ће бити расподела тога богатства зависи развитак и развој сваке земље, јер у процесу глобализације ниједна земља – држава не може се сама развијати, без обзира на постојећи ниво укупне развијености.

Мале и недовољно развијене земље нарочито су зависне у том процесу, без обзира којим темпом се развијају њихове привреде и друштва.

– У области *економије* мале земље, затим и неразвијене и недовољно развијене много добијају у процесу глобализације. Прије свега тржишта роба, рада и капитала. У садашњим условима и глобалној економији умјесто индивидуалних националних предузећа превладавају мултинационалне компаније, које свуда по свијету отварају тржишта различитих роба, произведених по савременим технолошким, здравственим, модним и другим стандардима. Њихова доступност, понуда и пласман на тржиштима малих и неразвијених земаља са двије трећине производа различитог асортимана утичу на стандард становништва и задовољавање потреба из области личне потрошње на већем нивоу од оног који су имали користећи робу која је произведена у сопственој земљи, а посебно палету нових производа из развијених и високоразвијених земаља, који се први пут појављују на њиховом тржишту.

Мултинационалне компаније јачају економију и економску моћ малих и недовољно развијених земаља на више начина. Најбољи примјери су: отварање фабрика и погона у тим земљама, отварање нових радних мјеста – повећавање запослености и директно улагање капитала у производњу; повезивање домаћих предузећа са страним фирмама; увођење савременије технологије (машинских система које ове земље не би могле саме да уведу); подстицање иновација за стварање нових производа и средстава за производњу; доношење савремене организације рада која одговара вишем степену индустријског, научно-технолошког и информационо-комуникацијског развоја, повећање образовне и информатичке писмености значајног броја становништва и др.

– *Недостатак власитије акумулације, капитал* – средстава за улагања у нове пројекте из привреде који би подigli ниво развијености земље, проблем је малих неразвијених земаља, као и свих неразвијених и недовољно развијених земаља. Због тога пре-

ко функционисања мултинационалних компанија на глобалном плану долази до преливања одређених средстава из развијених земаља у мале, мале неразвијене, недовољно развијене и средње развијене земље на непосредан или посредан начин. Према међународним статистичким изворима државне инвестиције на непосредан начин у њима износе близу половину укупних улагања у привреду, а са кредитним средствима која добијају из међународних финансијских организација (Међународна банка за обнову и развој, Међународни монетарни фонд, Европска банка за развој, ФАО...) за развој привреде и ванпривредних дјелатности остварује се држи привредни и социјални, тј. укупан развој датих земаља. Висина свих наведених финансијских улагања у мале и неразвијене земље је готово истог обима као њихов национални друштвени бруто производ.⁷

Поред средстава намијењених за улагања у привреду и ванпривредне дјелатности мале неразвијене, неразвијене, привредно недовољно развијене земље добијају и бесповратну помоћ за рјешавање разних социјалних проблема и смањења степена сиромаштва одређених категорија становништва.

У пружању бесповратне помоћи и других донација предњаче неке високоразвијене земље, нарочито Канада и Шведска. Иначе, „нордијске земље издвајају до пет посто свога дохотка за разне врсте социјалне помоћи малим и слабо развијеним земљама”.

– И у сфери ванпривредних дјелатности малих, посебно малих неразвијених, као и неразвијених и недовољно развијених земаља, значајне су позитивне промјене, које су резултат утицаја и доприноса развијених и високоразвијенијих земаља свијета. Оне су евидентне у свим видовима образовања, науке, културе, здравства ...

У свакој области преносе се новине које су остварене на бази нових знања у земљама „центра”, које су носиоци знања из разних наука (посебно техничко-технолошких, медицинских...). На тај начин научна достигнућа и њихова примјена постигнут у тим земљама постају опште друштвено добро на свим просторима свијета. Научна знања су услов развоја високог образовања као компатибилне дјелатности са науком и услов савременог образовања. Постојећи ниво развоја информационо-комуникационих технологи-

⁷ Види: The World Bank, 2005–2008, op. cit., Eurostat, 2010.

ја (ИТЦ) омогућава да се великом брзином преносе нова знања и информације у мале, као и у све друге земље. Истовремено, путем разних видова научне, високообразовне и техничко-технолошке помоћи и размјене кадрова помаже се стварање високообразованих кадрова и друштвене инфраструктуре, унапређење васпитно-образовног, научног, културног, здравственог и социјалног система датих земаља.

– Поседни видови користи, малим и другим земљама, од глобализације представљају разни облици сарадње и помоћи које развијени циљано усмјеравају малим и недовољно развијеним земљама преко достављања часописа, књига, давања стипендија талентованим и образованијим кадровима за даље школовање и усавршавање на послједипломским и докторском студијама, специјализацијама на универзитетима, болничким установама, посебно врхунским клиникама, у културним центрима, великим мултинационалним и другим компанијама; давања разних донација и савремене опреме школама, факултетима, научним институтима, болницама; пружања помоћи приликом елементарних непогода и др.

– Постоје и други видови позитивних утицаја из развијених и високоразвијених система који се огледају у доприносу модернизацији малих, посебно малих недовољно развијених и неразвијених земаља. Они се остварују у готово свим областима рада, стваралаштва и начина живота људи на просторима свих континената. Изражене су: у производњи, примјени технологије, организацији рада и систему управљања у привреди и ванпривредним дјелатностима, банкарским услугама, трговинским трансакцијама и разним другим услугама, услугама у области промета и трговине, систему осигурања и др. Оне имају чврсти ослонац на промјене које се остварују у науци, образовању, здравству, култури...

У складу са наведеним мијења се начин живота тако што се уводе „хумани стандарди у државно-правни и политички поредак који се пре свега тичу заштите цивилних, политичких и социјалних права”.

„Светски центар (Сједињене Америчке Државе, друге најразвијеније и развијене земље, са уређеним правним системима и развијеном демократијом у којој су људска права и слободе стварани путем борби више од пет вјекова – прим. М. Костић) уводи право на људски живот као највеће право о којем мора да се стара органи-

зовано друштво и међународна заједница. Држава више није изнад појединца и његовог живота већ је у служби његовог остваривања. То значи да право појединца на располагање својим телом и умом као неотуђиво право живота. То прати сет права која се тичу једнакости раса, нација, полова. Све се крунише правом на здравствену и образовну заштиту, односно школовање. За то постоје државне и међународне гаранције, односно зајемченост у виду закона те санкција за њихово кршење.

Прегршт људских права прати прегршт социјалних права као што су: једнакост пред законом, немогућност утамничења без суда и пресуде, слобода говора и информација, приватности података, слобода политичког испољавања ставова, слобода политичког организовања и исказивања индивидуалних и групних политичких и социјалних интереса.”⁸

Поред наведеног „помаљају се социјална права почев од оних која говоре о праву на остваривање егзистенције под једнаким условима за све или праву на запошљавање, праву на заштиту радног места и самовољног отпуштања од стране послодаваца, праву на заштиту на раду, праву на годишњи одмор, праву на пензионно осигурање, те социјалну помоћ у случају сиромаштва, односно праву на минимум достојног људског живота.”⁹

Преношење наведених видова модернизације у мале и друге земље различитог нивоа развијености и са различитим демографским, етничком, вјерским и другим обиљежјима са разних простора, је „прва цивилизација са људским ликом у историји”. Она је „постављена као идол који треба достићи, као светионик који зраћи светлошћу која открива пут за сва друштва и људе света” (В. Милић).

2) Упоредо са позитивним глобалним утицајима савремених кретања развијеног свијета у планетарним оквирима евидентни су и други, *нејативни утицаји* који се манифестују у великом броју земаља, посебно малих неразвијених, неразвијених и недовољно развијених земаља на свим просторима.

Посебно треба истаћи неколико најзначајнијих утицаја тзв. „тамне стране глобализације” или ” њеног лошег лица”.

⁸ Детаљније види: Владимир Милић (2010), *Глобализација и мале земље*; ЦАНУ, Гласник одјељења друштвених наука, бр. 20, стр. 148–149.

⁹ *Исто*, стр. 149.

▫ Прво треба потсјетити на *ефектне финансијске моћи* земаља „центра” као стјечишта укупног богатства које је неравномјерно распоређено у планетарним оквирима. Наиме, у земаљама „центра” концентрисано је 80,0% капитала које држи 15,0% њихове популације и усмјерава га за развој свијета.

Приликом расподјеле датог капитала гро средстава (више од двије трећине) усмјерава се за развојне потребе земаља центра, а остатак (мање од једне трећине) за развој осталих, бројних земаља свијета и њиховог бројног становништва.

▫ Иако мултинационалне компаније / транснационалне корпорације, којих има 400 у свијету, кроз бројне и разноврсне активности развијају привреду земаља свијета, оне у својој домицилној држави имају централе одакле се управља и гдје се *концентрише њихов профит*. Утицај транснационалног капитала је вишеструко негативан: утиче на стварање велике конкуренције локалним фирмама, спутавање њихова развоја, подривање стабилних националних валута и др. Компаније/корпорације кроз развој домаћих привреда врше неједнаку размјену производа. Наиме, кроз продају великог асортимана производа своје производње и производње других произвођача из своје земље, које пласирају на тржишта малих и других земаља, развијају сопствено тржиште. Производе сопствене производње на тржиштима других земаља продају по знатно већим цијенама јер немају конкуренцију. С друге стране, из тих земаља увозе сировине за потребе сопствене производње које плаћају по ниским цијенама. Због наведених чињеница, преко капитала транснационалних компанија/корпорација врши се политички утицај на земље у које улажу капитал, тј. врше се разни притисци због својих интереса.

▫ Наведени облици трговинске размјене утичу на *сиромашење њихових природних ресурса малих земаља*. Исто тако, кроз откуп пољопривредних и других прехранбених производа по много нижим цијенама од оних које мултинационалне компаније формирају у развијеним земаљама, преко разлика у цијенама остварују велики профит, а тржиште високоразвијених и развијених земаља постављају висококонкурентно.

▫ На овај начин мултинационалне компаније и развијене и најразвијеније земље концентришу и стално *увећавају сопствено богатство*. То илуструје показатељ: „Преко 500 највећих мултина-

ционалних компанија имају веће приходе од већине малих и слабо развијених земаља”.

▫ У малим, посебно малим неразвијеним и свим недовољно развијеним земљама мултинационалне компаније, развијене и најразвијеније земље отварају нове *фабрике за које немају* интерес да се оснивају у њиховим земљама. За то постоји више разлога који их мотивишу, а првенствено:

– Да избјегну обавезе за велика издвајања са посебним намјенама за државни буџет, тзв. буџет државе благостања, а што није су обавезни у малим и неразвијеним земљама;

– Отварање фабрика које припадају тзв. прљавим индустријама и загађују околину, треба лоцирати даље од развијених и најразвијених земаља;

– Могућност ангажовања домицилне јефтине радне снаге у фабрикама, чије су сатнице за плате симболичне у односу на плате у тим земљама, као и порези који су неупоредиво мањи. Илустрације ради наводимо примјер: сатница у најразвијенијим и развијеним земљама је око 100 долара или мање, а у неразвијеним 60–70 центи, те милиони људи у њима живе са дневним буџетом од једног или два долара;

– Погодност да се значајни вишкови технолошког отпада извозе у мале неразвијене и недовољно развијене земље, гдје се складиште и представљају велику опасност за становништво, ближу и даљу околину. Складиштење отпада у тим земљама је велика сметња за развој туризма и угоститељства.

– Да се обезбиједи тржиште за продају оружја које је једна од водећих индустрија у неким развијеним земљама, а чијом се продајом вани, у другим државама, остварује велики профит.

▫ Од посебног значаја за развој малих, посебно малих неразвијених земаља, неразвијених и недовољно развијених земаља представља продор достигнућа савременог техничког прогреса и савремених информационо-комуникационих технологија на свим просторима. Око 80,0% савремене рачунарске технологије увози се из развијених земаља. Поред позитивног утицаја ствара се технолошка зависност од тих земаља по више основа. Она се манифестује кроз јефтину набавку техничких уређаја и разноврсне опреме, а веома скупу набавку резервних дјелова, одржавање, сервисе и др.

▫ Иако се на разне начине остварује позитивни утицај на повећање образовног нивоа становништва, као и степена здравствене заштите, чињенично стање илустровано најважнијим показатељима указује да се процес побољшања остварује веома споро и са неочекиваним резултатима. Наиме, у највећем броју земаља и даље је велики број неписмених, неке заразне болести нијесу искоријењене, стопа смртности одојчади и укупног становништва је велика и има тенденцију пораста. То је све последица великог сиромаштва становништва чији је лични и друштвени стандард изузетно низак. Конкретни показатељи дати су у међународним статистичким публикацијама, посебно публикацијама Свјетске здравствене организације.¹⁰

▫ Посебан проблем је стварање *финансијске зависности*. Због великог сиромаштва и настојања да из њега изађу, мале неразвијене, неразвијене и недовољно развијене земље стално посежу за задуживањем код највећих свјетских финансијских институција – Свјетске банке и Међународног монетарног фонда, као и других финансијских институција. Задуживања су огромна и са тенденцијом повећања, с једне, а немогућности враћања дугова, с друге стране. Тако се продубљује дужничка криза и дужничко ропство из кога ове земље не могу да изађу. То им представља велико ограничење за будући развој, јер због сталног увећања дугова и обавеза враћања нијесу у могућности да остварују повећање националног друштвеног бруто производа, сопствену акумулацију и повећавају лични и друштвени стандард становништва.

Наведене чињенице указују да се због тога, као и других околности, све више продубљује јаз између богатих и сиромашних, развијених и неразвијених.

Иако је у развијеним и најразвијенијим земљама свијета постигнуто велико достигнуће у области људских права (од заштите живота до политичких и културних), чињенично је стање да под тим мотивом моћне земље врше разне и различите притиске и интервенције (укључив и војне) над одређеним земљама на појединим континентима са мотивацијом да се „у њима штите људ-

¹⁰ Види: Свјетска здравствена организација – СЗО, *Билтени из разних година и група докумената; Статистички годишњаци свјетских статистика и појединих земаља...*

ска права и развија демократија”. Међутим, суштина је да се користе ресурси тих земаља за потребе развијених и најразвијенијих.

Наиме, у основи права, суштинска мотивација моћних земаља за све интервенције које раде у наведеним земљама је интерес по више основа: приступ новим тржиштима, смањење трошкова, пораст продаје сопствених производа, приступ ријетким природним ресурсима, конкурентска предност, нижи еколошки стандарди, јефтина радна снага... Коначно: велики профит.

Поред наведеног могло би се истаћи још много примјера лоше стране глобализације за мале неразвијене, неразвијене и слабо развијене земље.

ПРОМЈЕНЕ И РАЗВОЈ ЗЕМАЉА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Новија политичка, економска и друштвена стварност промовисала је и нове географске категорије, нову територијалну и економску географију одређеног дијела европског простора.

Тако је синтагма Западни Балкан, која се користи у Европској унији од почетка XXI вијека, првенствено политичка категорија. Она означава углавном све државе југоисточне Европе које нијесу чланице Европске уније. Према томе, Западни Балкан би била екс-„Југославија без Словеније, а од 1. јуна 2013. и Хрватска (прим. М. К.), Србија, Косово (чији је статус предмет међународног спора!), Босна и Херцеговина, Црна Гора, Македонија)” и Албанија.¹¹

Појам Западни Балкан био је и сада је предмет критика, нарочито у Хрватској. Значајан број хрватских становника сматра да се третирање Хрватске у овој скупини земаља понекад тумачи и „као покушај обнове Југославије”. Истовремено се „зазирало према наведеном приступу”, због бојазни да Европска унија у процесу приближавања и уласка у чланство неће третирати сваку земљу посебно, на основу оствареног напретка поједине државе, тако да ће Хрватска „чекати” остале земље. Показало се да је то било неоправдано јер је од 1. јуна 2013. године Република Хрватска 28. чланица Европске уније.

Новоформиране државе – земље Западног Балкана се третирају као мале земље. По критеријумима прије нове географије дије-

¹¹ EU WestemBalkansSummit-Declaration – http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/accession_proces/how_does__a_contry_join_the_eu/s

ла европског простора экс-Југославија је обухватала површину од 225.804 км², на којој су живјела 23,5 милиона становника, чиме је била десета најмногољуднија држава у Европи. По површини је била девета највећа европска држава.

Данас свака од нових држава на Балкану (бивших југословенских република) према величини територије има учешће у глобалном простору мање (Црна Гора још мање) од 0,01%. Нешто је другачије са учешћем у броју становника за све осим за Црну Гору која и према овом показатељу има минимално учешће.¹²

Пошто је глобализацијски процес у экс-Југославији (због историје претходне двије деценије!) оствариван, а у новоформираним државама се остварује, у знатно другачијим и сложенијим околностима у односу на друге земље, логично је да су у развоју изражене одређене специфичности, различите у свакој држави и у односу на друге мале европске земље. Изражен је на различит начин и допринос утицаја глобалних тенденција савременог доба на развој појединих области привреде, ванпривреде, друштва.

Претходно је истакнуто да су четири мале европске земље, од којих су три чланице Европске уније, развијене. Због значаја на финансијском плану развијене су и три минималне/микро државе. На њих се односи значајан број раније датих квалификација и оцјена о позитивним развојним трендовима у процесу глобализације. Истовремено се и у њима осјећају неки негативни утицаји процеса у ери глобализације, који се испољавају у одређеним развојним фазама.

За разлику од малих развијених европских земаља код новоформираних балканских држава стање је другачије, нарочито код оних које су у экс-Југославији биле привредно недовољно развијене републике. То се може илустровати путем компаративне анализе резултата кључних показатеља укупног развоја у првој декади XXI вијека и поређењем са стањем из 1989. године, као и компарацијом са другим земљама на основу репрезентативних показатеља.

Научноистраживачки налази засновани на званичним статистичким изворима показују да развојни трендови у процесу глобализације у свим малим земљама Западног Балкана показују успо-

¹² <http://sh.Wikipedia.org/wiki/ZapadniBalkan>
http://hr.wikipedia.org/wiki/Zapadni_Balkan

ренији развој и заостајање. Илустрације ради наводи се упоређење само једног, репрезентативног показатеља развоја. Друштвени бруто производ *йер цайиџа* (БДП р. с.) балканских земаља у односу на БДП р. с. Европске уније – ЕУ 27 – 2010. године износио је у државама како слиједи: Хрватској 61,0%, Црној Гори 40,0%, Србији 35,0%, Македонији 35,0%, Босни и Херцеговини 30,0%. Албанија је имала 29,0% просјека БДП р. с. ЕУ–27. И Словенија која је била привредно развијена и најразвијенија бивша југословенска република, данас самостална држава и чланица Европске уније, остварила је БДП р. с. 87,0% просјека ЕУ–27.¹³

И према показатељу индекс људског развоја – ХДИ, „који мјери просјечна достигнућа у земљама по три основне ствари у људском развоју” (о дугом и здравом људском вијеку од рођења; знању, мјерено према писмености, те пристојном стандарду живота мјерено према БДП р. с. према ППП (куповној моћи долара у одређеној земљи), у америчким доларима, развијеност земаља Западног Балкана је веома различита.

Према Извјештају Уједињених нација из 2005. године, земље Западног Балкана са простора бивше Југославије, које су приказане у њему, су рангиране како слиједи: Хрватска је на 45, Србија (Србија и Црна Гора, прим. М. К.) на 54, Македонија на 59, Босна и Херцеговина на 68. мјесту. Албанија је на 72. мјесту.¹⁴

Узевши у обзир околности које су се дешавале на просторима экс-Југославије резултате о рангирању држава бивше заједничке државе требало би допунити и са другим показатељима.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Глобални процеси у свим областима, а нарочито достигнућа која се постижу у науци, технологији, посебно информационо-комуникационим технологијама, су незауостављиви и требало би да буду у функцији развоја за добробит читавог човјечанства.

На мале и најмање земље (развијене или неразвијене), као и друге земље различитих нивоа развијености, различито се одра-

¹³ <http://eu.europa.eu/eurostat>.

Агенција за статистику БиХ, *Бруто домаћи производ (БДП) по становнику, у стандарду куповне моћи за 2011*, Саопштење, бр. 3, Сарајево, 26. јун 2011.

¹⁴ <http://www.netsrbija.net/zabava-zanimljivosti-razvijenostzemalja.htm>

жавају утицаји глобалних трендова, било да је ријеч о онима који доносе добробит дајој земљи или су у интересу великих и моћних земаља које креирају глобалне процесе у најзначајнијим областима. Заједничко је свима да су у садашњем времену, захваљујући примјени савремених достигнућа, путем интернета повезане у науци, економији, финансијким, транспортним и другим системима и да су дио глобалног система у којем постоје велике неједнакости на свим подручјима.

Продори савремених достигнућа информационо-комуникационих технологија су брзи у малим земљама које су, по правилу, отвореније од великих.

Тежња је свих земаља, а малих посебно, да се кроз остварено повећање стопе раста друштвеног бруто производа (ГДП) оствари повећање ГДП р. с.

Међутим, ГДП сам није неко мјерило стабилности система, због чега би требало анализирати и друге показатеље развоја. Свака економија је систем – што већа то комплекснија, тако да се свадешавања не одражавају једнако на мале и велике привреде.

Када расте ГДП обично расте и запосленост, која је код неких земаља као и у нашој земљи структурни проблем. Она ће увијек бити висока колико год ГДП буде растао због постојеће структуре привреде и великог броја институција, предимензиониране ван привреде. Због тога се увијек мора водити рачуна о секторској структури, јер неке дјелатности губе на значају. С друге стране, услуге ИТ-а и неке индустријске гране расту са тенденцијом тренда раста у будућем периоду. Ова правила важе и за друге земље, па и за новоформиране мале балканске државе које су на просторима экс-Југославије.

Мале земље имају перспективу и у интеграционом повезивању у оквиру регионалних заједница и Европске уније. Интеграција је данас универзални процес, који не обухвата само „безбједносни савез или трговинске аранжмане” већ и бројне области економског, образовног, научног, културног, социјалног живота, унутрашњу безбједност, заштиту природних ресурса и др. У питању су различити процеси повезивања који не подразумевају само односе међу државним администрацијама него и бројним актерима: представницима политике, судства, образовања, науке културе, економије, финансијских институција, цивилног сектора и др.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Carlos Gaspar (2007), *Portugal, os Pequenos Estados e a Uniao Nacao e Defesa*, No 118, Outono/Inverno.
- [2] Christopher Hill (2003), *The Changing Politics of Foreign Policy*, Palgrave Mac Milan, New York.
- [3] Dunn, C. K. (2000) *Globalization: A world – Systems Perspective*. U: Ciprut, J. V. (ed.) *Of Fears and Foes: Security and Insecurity in an Evolving Global Political Economy*, London: Praeger.
- [4] *Financial Times*, 11. 02. 2002.
- [5] Гризод Антон & Ињац Оливера (2010), *Безбједносна њарадиџа у ѓлобализованом свијету*, Гласник Одјељења друштвених наука, ЦАНУ, бр
- [6] Jeanne Hey (ed.) (2003), *Small States in World Politics – Explaining Foreign Policy Behaviour*, Lienne Rienner Publisher.
- [7] Костић Милица (1992), *Дујорочне ѓенденције у развоју Црне Горе и Јујославије*; Економски факултет – ИДЕИ – Титоград & Стручна књига, Београд.
- [8] Лопандић Душко (2010), *Мале и средње земље у међународним односима и Евројска унија*, МП И, Београд.
- [9] Милић Владимир (2010), *Глобализација и мале земље*; ЦАНУ, Гласник Одјељења друштвених наука, број 20.
- [10] Петровић Срђан, *Еврорејони у функцији ѓрансјраничне сарадње земаља Зајадној Балкана*, Београд.
- [11] *Лексикон држава свејта*, Политика & Народна књига (2006); Београд.
- [12] Вечерње новости, 2003, Атлас света 2003, Београд.
- [13] Western Balkans Summit – Declaration

СТАТИСТИЧКИ ИЗВОРИ

- [14] Агенција за статистику БиХ, *Брујто домаћи ѓроизвод (БДП) ѓо сјановнику, у сјандарду куйовне моћи за 2011*, Саопштење, бр. 3, Сарајево, 26. јун 2011.
- [15] Asee Books & The Economist (2008), *Svet u brojkata 2007*, Novi Sad.
- [16] Eurostat, Newsrelease, *Euroindicators*, Nr 81 / 2012, 1st June 2012.
- [17] ММФ, World Economic Database, 2006, 2008.
- [18] Свјетска здравствена организација, *Билијени здравсјивене сјајисјике*, разне године.
- [19] *Сјајисјички јодисњаци неких земаља*, разне године.
- [20] The World Bank, *World Development Indicators* (2002, 2005); Washington.
- [21] United Nations (1995), *Statistical Year book*; New York.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- [22] http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/accession_proces/how_does__a_contry_join_the_eu/s
- [23] <http://ec.europa.eu/eurostat>
- [24] <http://sh.wikipedia.org/wiki/ZapadniBalkan>
- [25] <http://hr.wikipedia.org/wiki/spisakdrzavapoteritoriji>
- [26] <http://sr.wikipedia.org./wiki/spisakdrzavapobrojstanovnika>

[27] <http://www.netsrbija.net/zabava-zanimljivosti-razvijenost-zemalja.htm>

[28] www.srd.org.rs/publikacije/globus

[29] www.eurostiv.rs...Balkan/5168-bdp-Srbijepostanovniku

[30] www.forumB92net/topic/16955/gospodarskirastSrbije

Milica KOSTIĆ

DEVELOPMENT OF SMALL COUNTRIES AND GLOBALIZATION

Summary

This paper examines from the theoretical and applicative point of view the most important issues on the position and development of small and least developed countries, small undeveloped and other countries in the globalization process.

The general discussion on the main subject is followed by: a more detailed analysis of changes that occur in the process of all aspects of globalization, the evolution of the theoretical views of grouping countries according to their level of development and their basic features, with an emphasis on development of small countries.

Prominent place is given to the changes and development of the newly formed states of the Western Balkans, the Republics of ex-Yugoslavia (two of them: Montenegro and Macedonia being candidates for membership in the European Union) and Albania.

The paper concludes with the examining of some important issues and development indicators for all countries, regardless of the level of development, and perspective of small countries in the integration process with the regional communities and the European Union.

Key words: Development, a small country, globalization, the smallest country, developed, undeveloped, the most developed, theoretical point of view, the indicators of the development process, the Western Balkans, integration, European Union